

Leidėjas:

POLONIKA

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa
Kulturowego za Granicą POLONIKA
Nacjonalinis Lenkijos kultūros paveldo
užsienyje institutas POLONIKA
ul. Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa
e-mail: kontakt@polonika.pl
www.polonika.pl

Towarzystwo Naukowe
„Societas Vistulana”
Mokslo draugija
„Societas Vistulana”
ul. Gołębia 13, 31-007 Kraków
e-mail: redakcja@vistulana.pl
www.vistulana.pl

Leidybos koordinatoriai:

JOANNA BARAŃSKA, MATEUSZ FRANCAK

Vertimas:

GRETA DEPRATI, INESA SZULSKA

Mokslinė redakcija:

ANNA SYLWIA CZYŻ, BARTŁOMIEJ GUTOWSKI

Redakcija ir kalbos korektūra:

GABRIELA MARSZAŁEK

RENATA GAJOWIAK, INESA SZULSKA

Ižanginių skyrių/straipsnių nuotraukų autorius:

NORBERT PIWOWARCZYK

Dizajnas:

KATARZYNA BRZOSTOWSKA

Grafikos korektūros bendradarbis:

PIOTR GÓRSKI

Spausdino:

Drukarnia Edit

ul. Dworkowa 2

05-462 Wiązowna

Copyright © Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego
za Granicą POLONIKA, 2019
Copyright © Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 2019

Copyright © Nacjonalinis Lenkijos kultūros paveldo užsienyje
institutas POLONIKA, 2019
Copyright © Mokslo draugija „Societas Vistulana”, 2019

ISBN: 978-83-66172-20-3

ISBN: 978-83-65548-51-1

Kontrolės įstaiga:

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Šiame leidinyje (straipsniuose) paskelbtos nuotraukos pateikiamos iš privačių autorių fondų. Leidėjas naudoja fotografijas remiantis autorių suteikta licencija. Pagal sąlygas, nurodytas licencinėse sutartyse, leidėjas neatsako už trečiųjų asmenų įvykdytus galimus turtinių autorių teisės pažeidimus fotografijų, paskelbtų šiame leidinyje, atžvilgiu.

Rasų kapinės Vilniuje

istorija, menas, gamta

atsakingi moksliniai redaktoriai

Anna Sylwia Czyż ir Bartłomiej Gutowski

Turinys

Ižanga			
Dorota Janiszewska-Jakubiak	7	Rasų kapinių ikonografija – piešiniai ir fotografijos iki 1939 metų	
		Tomasz Jakubowski	485
Rasų kapinės – bendras lietuvių ir lenkų tautų paveldas			
Grażina Drėmaitė	8	Iš antkapinio eiliavimo Rasų kapinėse istorijos	
		Krystyna Syrnicka	513
Mokslinių redaktorių pratarmė			
Anna Sylwia Czyż, Bartłomiej Gutowski	10	Keli Rasų kapinių epigrafinės kultūros aspektai	
		Kšistoł Tolkačevski	549
XX a. Rasų kapinių istorija ir menas			
Bartłomiej Gutowski	17	Bibliografija	568
Rasų kapinės XIX a. – istorija, koplyčios, antkapiniai paminklai		Asmenvardžių rodyklė	578
Anna Sylwia Czyż	257		
Vilniaus Rasos. Kultūrų jungtys			
Vida Girininkienė	329		
Evangelikų kapinės Vilniuje ir į Rasas perkelti antkapiai			
Anna Sylwia Czyż	373		
Rasų kapinių želdiniai ir jų kompozicijos – kapinės kaip parkas			
Anna Długozima, Dorota Krug, Edyta Winiarska-Lisiecka	393		
Sustojęs laikas. Rasų kapinės XX a. II p. - XXI a. pradžioje			
Audronė Vyšniauskienė	467		

Dorota Janiszewska-Jakubiak

Įžanga

„Rasų kapinės – istorija, menas, gamta“ tai pirmoji tokio pobūdžio įvairialypė ir turtin-ga studija, skirta Vilniaus nekropolijai. Šis leidinys patenka į už Lenkijos Respublikos ribų esančio lenkų kultūros ir meno paveldo mokslinių tyrinėjimų akiratį. Su džiaugsmu pristatome Skaitytojams knygą, kurioje itin kruopščiai parengti straipsniai, praturtinti daugelio šiuolaikinių iliustracijų, papildytų iki šiol nežinoma archyvine medžiaga, pa-pildo vieni kitus, kurdami vientisą istoriją. Joje pateikiami šios vietos istorija, antkapių, laidojimo rūšių ir koplyčių, antkapinių epigrafių meninės vertės vertinimai bei apta-riama kapinių erdvės kompozicija su želdiniais. Ši studija tai tarsi Vilniaus Rasų met-raštis, kartu parodantis simbolinę šios nekropolijos reikšmę.

Lenkų ir lietuvių tyrinėtojų pastangų sujungimas aiškiai paliudija Rasų kapinių svarbą abiem tautoms. Įdomi problematika, autorių ir jų atstovaujamų akademinių mokslo įstaigų gausa, be to įvairialypis sepulkralinės tematikos nagrinėjimas sukuria harmo-ningą Rasų nekropolijos vaizdinį kaip Lenkijos ir Lietuvos kultūrinio paveldo liudijimą.

Leidinyje pristato dokumentavimo darbų, atliktų 2013-2016 m. Rasų kapinėse, rezultatus. Darbai buvo vykdomi Varšuvos Kardinolo Stefano Višinskio universiteto Meno istorijos institutui bendradarbiaujant su Lietuvos edukologijos universitetu pagal Nacionalinės humanistikos plėtros programos projektą. Studija yra šios veiklos efektu, greta antkapių katalogo prieinamo internetu (<http://rossa.sztuka.edu.pl>) ir paroda po atviru dangumi „Rasų kapinės. Vilniaus nekropolija“, finansuojama Nacionalinio Lenkijos kultūros pa-veldo užsienyje instituto POLONIKA bei pristatyta Lenkijoje ir Lietuvoje 2018-2019 m.

Knyga nepasirodytų, jeigu nebūtų bendradarbiavimo su Mokslo draugija „Societas Vis-tulana“ (Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana“) ir jos darbuotojų užsiangažavimo.

Rasų kapinės – bendras lietuvių ir lenkų tautų paveldas

Kapinės yra kiekvienos valstybės istorinė kultūros paveldo dalis. Jose įamžinti visų tautų istorijos liudininkai. Lietuvoje išliko ir saugomos keli tūkstančiai senųjų kaimo kapinių.

Taip jau susiklostė, jog Lietuvos sostinėje Vilniuje laikas padovanojo mums senąsias Rasų, Bernardinų, Saulės, Antakalnio kapines. Yra ne vienas argumentas, įrodantis, kad šios kapinės – tai bendras Lietuvos ir Lenkijos kultūros paveldas. Tai vietos, kurios amžinam poilsiui priglaudė abiejų tautų architektus, dailininkus, kompozitorius, aktorius ir rašytojus, Vilniaus universiteto profesorius, vyskopus ir kunigus, sukilėlius ir valstybės veikėjus, kilmingus ir paprastus žmones, palikusius neretai ryškų pėdsaką Lietuvos ir Lenkijos valstybių istorijoje.

Vilniaus senosios kapinės yra didžiulis kultūros paveldo turtas. Tik nevisai suvoktas, nes jos saugo ne tik istorijai nusipelnusių žmonių ramybę, bet ir XIX a. koplyčias bei antkapinius paminklus kūrusių meistrų palikimą, byloja apie XIX ir XX amžių laidojimo kultūrą bei antkapinių paminklų madas, tradicijas.

Tenka sutikti, kad sudėtingos istorijos laikotarpiais senųjų kapinių priežiūra ne visada buvo reikiamo lygio. Tačiau net gūdžiausiais sovietmečio metais visada jautėme visuomenės norą išsaugoti kapines kaip istorijos dalį. Gal tai ir lėmė, kad Vilniaus senosios Rasų, Bernardinų, Saulės, Antakalnio kapinės nebuvo drastiškai sunaikintos, kaip tai atsitiko Vilniuje su totorių, žydų, evangelikų reformatų – liuteronų K. Kalinausko g., evangelikų reformatų Pylimo g., žydų Šnipiškių ir Užupio, katalikų parapijinėmis šv. Rapolo ir šv. Stepono kapinėmis. Okupantų noras sunaikinti ir ištrinti iš mūsų atminties kapines, kurios buvo mūsų istorijos dalis, buvo begalinis. Pasipriešinimą senųjų kapinių sunaikinimui ir menkinimui kartas nuo karto išsakydavo inteligentijos atstovai. Ilgainiui tai virto mažyčiu savivarbos lašeliu, sužadinusiu Atgimimo nuotaikas Lietuvoje. Dėl to išlikusios senosios kapinės tapo dar vertingesnės ir brangesnės.

Kapines naikino ne tik svetimos rankos ar piktavaliai žmonės. Daugiausia žalos joms padarė laikas. Dėl jo kaltės Rasų kapinėse reikėjo nugriauti (nors mums atrodo, kad trūko geros valios restauruoti) kolumbariumus, sunyko ne vienas antkapinis paminklas.

Reikia pripažinti, jog Lenkijos visuomenė bei jos valdžios atstovai šių kapų tvarkymui rodė didesnę iniciatyvą. Tai skatino ir Lietuvos paveldo saugotojus prisidėti, jausti at-

sakomybę. To pavyzdžiu, gali būti Vilniaus Bernardinų kapinių tvarkymo projektas, kai Lietuvos ir Lenkijos valstybių institucijos parengė bendrą kapinių tvarkymo projektą. Šiuo projektu metu buvo restauruota dalis Vilniaus Bernardinų kapinių antkapinių paminklų, centrinės kapinių koplyčios eksterjeras, pažymėta 200 metų šių kapinių įsteigimo sukaktis, išleista Bernardinų kapinių monografija su palaidotųjų lokacija ir pavardėmis.

Prieš keletą metų Vilniaus Rasų kapinėse teko aplankyti Varšuvos Kardinolo Stefano Višinskio universiteto Meno istorijos institutas studentus, kurie praktikos darbų metu vykdė Rasų kapinių inventurizaciją. Palyginus 1962 m. ir 2013 m. studentų iš Lenkijos inventurizacijos duomenis, pamatėme, kaip sparčiai nyksta Rasų kapinės. Nykimo procesą matė kiekvienas kapinių lankytojas. Tai jaudino ir paminklosaugininkus, kuriuos išgirdo Vilniaus miesto savivaldybės administracijos (Vilniaus savivaldybė yra Rasų kapinių valdytojas) darbuotojai. Jie pasirūpino, kad būtų parengtas Vilniaus senųjų kapinių, vadinamų Rasų kapinėmis (unikalus objekto kodas Kultūros vertybių registre 10384) komplekso senųjų kapinių (unikalus kodas Kultūros vertybių registre 25233) tvarkybos koncepcijos, techninis projektas, sąmatos ir projekto specialiosios bei bendrosios ekspertizės ir svarbiausia, kad šis projektas būtų finansuojamas iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų. Labai labai norėtusi, kad įgyvendinus šį projektą vėl lankytume senąsias Rasų kapines, nepastebėtume dvejų metų restauratorių ir statybininkų darbo, o senųjų kapinių nykimo pavojus būtų ilgam sustabdytas.

Dabar džiaugiuosi, kad Varšuvos Kardinolo Stefano Višinskio universiteto Meno istorijos instituto iniciatyva galime vartoti leidinį, kuriame įvairiais rakursais atskleidžiama Rasų kapinių istorija. Tai didelis indėlis abiejų tautų atminčiai. Tokiu būdu mes tapome bendro Lietuvos ir Lenkijos kultūros paveldo, Vilniaus Rasų kapinių, XXI a. inventurizacijos ir istorinio leidinio, kuriame galime susipažinti su šio laikotarpio kapinių istorijos vertinimu, atsiradimo liudininkais.

Mokslinių redaktorių pratarmė

Nuo XX a. paskutiniojo dešimtmečio kartu su Varšuvos Kardinolo Stefano Višinskio (UKSW) universiteto meno istorijos studentais ir absolventais atliekame kapinių inventorinius darbus visų pirma senosios Tarnopolio vaivadijos (Ukraina) teritorijoje. Čia įgyta praktinė patirtis ir žinios leido parengti bei atlikti Vilniaus Rasų kapinių dokumentavimo projektą, finansuojamo Lenkijos Mokslo ir aukštojo švietimo ministerijos parengtos Nacionalinės humanistikos plėtros programos (Narodowy Program Rozwoju Humanistyki) (proj. Nr. 12H 12 018781) lėšomis.

Greta žemiau pasirašytų mokslininkų, projekte dalyvavo: Piotr Jamski (Lenkijos mokslo akademijos Meno institutas), pasiūlęs panaudoti mūsų patirtį Rasų kapinių tyrinėjimams; prof. Jakub Lewicki (Varšuvos Kardinolo Stefano Višinskio universitetas) atsakingas už architektūrinių objektų dokumentacijos parengimą, doc. dr. Krysztyna Syrnicka (Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija), tirianti Vilniaus krašto antkapinę epigrafiją; dr. inž. Anna Długozima (su grupe) (Vyriausioji žemės ūkio mokykla Varšuvoje), užsiimanti kapinių kraštovaizdžio tyrimais; taip pat Tomasz Jakubowski (Karališkoji pilis Varšuvoje), besidomintis grafika, taip pat Vilniaus vaizdiniais. Nuoširdžiai dėkojame Jiems už dalyvavimą, užsiangąžavimą ir mokslinį įnašą į šį projektą.

Nuo pat pradžių minėtas projektas turėjo lenkų-lietuvių charakterį, nes yra skirtas bendram abiejų tautų paveldui. Ši iniciatyva buvo realizuojama Varšuvos Kardinolo Stefano Višinskio universiteto ir tuometinio Lietuvos edukologijos universiteto (dabar Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija) bendradarbiavimo dėka, geranoriškai padedant Audronei Vyšniauskienei (Kultūros paveldo departamentas prie Lietuvos kultūros ministerijos). Savo palankumą taip pat suteikė mums meno kūrinių restauratorė Gražina Drėmaitė ir Jurga Silvija Vecerskytė-Simeliunė su grupe SI „Vilniaus planas“, o taip pat Lenkijos Respublikos ambasadorius 2013-2017 m. Jarosław Czubiński ir I ambasados patarėja Maria Ślebioda. Gana greitai į mūsų darbo grupės veiklą įsitraukė istorikė ir Vilniaus kapinių žinovė Vida Girininkienė bei dr. Kšištof Tolkačevski (Vilniaus universitetas). Visiems esame dėkingi už žinias ir pagalbą organizuojant darbus.

Atlikti inventorizacijos darbus Senosiose Rasose, kur pavyko apibūdinti visus išlikusius antkapinius paminklus, bei Naujosiose Rasose, kur sutelkėme dėmesį į pastatytus prieš 1945 m., buvo įmanoma apie 80 žmonių, pirmiausia Varšuvos Kardinolo Stefano

Višinskio universiteto bei kitų miesto aukštųjų mokyklų studentų ir doktorantų, užsiangąžavimo dėka. Neįmanoma jų visų išvardinti šioje vietoje (sąrašas pateiktas projekto svetainėje: <http://rossa.sztuka.edu.pl/wykonawcy>), mums labai malonu, kad šie jauni žmonės paaukojo savo atostogų laiką Vilniaus nekropolijos tyrimams.

Projekto realizavimo metu Norbert Piwowarczyk padarė nuotraukas, rodančias jo asmeninę meninę kapinių viziją, vėliau pristatytas „Rasų kapinės. Vilniaus nekropolija“ parodoje (pirmą kartą pristatyta prie Varšuvos Kordegardos 2018 m. lapkričio mėn.). Ekspozicijos metu taip pat buvo parodytos dokumentinės kapinių nuotraukos, padarytos Piotro Jamskio su bendradarbiais (organizatorius: Nacionalinis Lenkijos kultūros paveldo užsienyje institutas Polonika). Minėta vizualioji medžiaga spausdinama šiame leidinyje. Už atliktą milžinišką darbą rengiant iš pradžių parodą, o vėliau leidinį, esame labai dėkingi institutui Polonika ir jam atstovaujančiai direktorei Dorotai Janiszewskai-Jakubiak, Strateginės programos Populiarizavimas vadovei dr. Magdalenai Gutowskai, leidybos koordinatoriams Joannai Barańskai ir Mateuszui Franczak, bei parodą rengusiai Dorotai Okońskai.

Senosiose Rasų kapinėse radome 11579 antkapinių paminklų, kapų koplyčių, inskripcinių lentų ir plokščių, Naujosiose Rasose – 1993 objektų. Kiekvienas jų turi parengtą dokumentaciją, susidedančią iš aprašymo (dėl standartinio paminklų pobūdžio neteiktinas Naujosiose Rasų kapinėse), matavimai, duomenys apie medžiagas, konservavimą, inskripcijas. Kiekvienas antkapis gavo atitinkamą unikalų numerį, vėliau nurodytą kapinių žemėlapyje. Šiandien šio darbo dėka lengva jį surasti. Visos medžiagos, visų pirma dokumentavimo darbų rezultatai, buvo paskelbtos internetiniame kataloge (<http://cmentarznarossie.uksw.edu.pl>) lenkų kalba su daliniu vertimu į lietuvių ir anglų kalbas. Už internetinės svetainės kūrimą, priežiūrą, jos veiklos aprūpinimą ir kantrybę dėkojame Marcinui Biegalewskiui.

Greta kapinėse atlikto darbo mums rūpėjo pirmatakių palikimas, kurie kadaise vykdė Rasų kapinių dokumentavimą. Pradėjus archyvinės paieškas pasirodė knyga „*Cmentarz na Rossie w Wilnie. Niezachowane pomniki na podstawie kartotek Wacława Wejtki, Lucjana Uziębły i Aleksandra Śnieżki. Rasų kapinės. Neišlikę antkapiai iš Vaclovo Veitkos, Lucjano Uzemblos ir Aleksandro Śnieżko kartotekų*“ (Varšuva 2017). Prie minėto leidinio rengimo darbų prisidėjo tuometinės doktorantės, o dabar jau dr. Magdalena M. Olszewska ir dr. Dominika Macios.

Pagrindiniai inventorizacijos darbai buvo atlikti 2013 m., patikrinimas vyko 2014-2016 m., iki šiol dar pildome ir taisome surinktą medžiagą. Tai faktiškai darbas be galo, reikalaujantis nuolatinių pataisų, atliekamų atsižvelgiant į palaidotųjų Rasų kapinėse palikuonių teikiamus duomenis. Mūsų atlikto kelių metų darbo rezultatai: kapinių internetinė svetainė, knygos, straipsniai ir paroda neturi vien mokslinio po-

būdžio, bet taip pat suteikia priemonę asmenims, ieškantiems informacijos apie savo artimuosius ir protėvius. Nuo mūsų veiklos pradžios esame gavę keliasdešimt nuostabių el. laiškų su padėkomis, klausimais apie palaiduotuosius ir atsiminimus apie juos. Svetainės lankomumo statistika aiškiai rodo, kad tai tik dalis žmonių, kuriems mūsų darbas buvo reikalingas.

Mūsų pastangomis atliktas projektas, kartu su šiuo leidiniu, tapo padėka už bendrą Lenkijos ir Lietuvos istoriją ir paveldą, kuriuo tikimės kartu rūpintis ir dalintis su kitais.

